

ZEVENTIENDE PACIFICATIELEZING

**Over de Moerdijk,
cultuurkloven in Europa**

Derk Jan Eppink

De zeventiende Pacificatielezing werd gehouden te Gent op 18 november 2000.

De Pacificatielezingen worden georganiseerd door de vzw De Pacificatielezingen te Gent.

© Mys & Breesch, uitgevers te Gent
Graslei 12, 9000 Gent
Tel.: 09/223.64.71 – Fax: 09/223.13.64

Zonder de voorafgaandelijke toestemming van de uitgever mag geen enkele tekst of uittreksel uit deze publicatie worden weergegeven of in een elektronische databank worden ingevoegd, noch bij middel van foto opicën of op een andere manier worden vermenigvuldigd.

Depot 2001/6175/17
ISBN 90-5462-421-3

Nederland en Vlaanderen worden van elkaar gescheiden door een gemeenschappelijke taal.

Dat gebeurt meer in Europa.

Oostenrijkers en Duitsers hebben ook dezelfde taal, maar ze zijn erg verschillend. Duitsers vinden Oostenrijkers „klein, fein und niedlich”. Maar Oostenrijkers vinden Duitsers al snel bemoeizuchtig en betweterig. Taal wordt vaak gezien als doorslaggevend criterium voor een gemeenschappelijke cultuur. Toch leidt diezelfde taal niet zelden tot verschillen.

Anderzijds kunnen landen in Europa ook veel overeenkomsten vertonen, terwijl de taal verschilt. Nederlanders en Duitsers hebben meer gemeen dan Nederlanders gezegd willen hebben. De protestantse en legalistische onderlaag maakt dat in beide landen een planmatige aanpak voorop staat. Het verschil is wellicht de humor. Misschien zijn Nederlanders Duitsers met iets meer humor of Duitsers Nederlanders met weinig humor.

Iets soortgelijks zou men kunnen zeggen over Italianen en Belgen. De talen zijn verschillend maar de mentale programmering lijkt erg op elkaar. Beiden leven in staten die complex zijn en die veel creativiteit vereisen.

Het boeiende van Europa is dat men leeft in een permanente schakering van verschillen, en men die kan overbruggen als men probeert elkaar te begrijpen. Europa vereist empathie, je verplaatsen in de positie van de ander. Het zijn juist de vele verschillen die het samenleven interessant maken.

Nederlanders en Vlamingen spreken dus dezelfde taal maar vaak begrijpen ze elkaar niet. Niet elk woord heeft dezelfde betekenis of gevoelswaarde. Dezelfde taal betekent niet eenzelfde manier van denken, of eenzelfde manier problemen op te lossen.

Graag wil ik U meenemen op de tocht die ik zelf maakte toen ik vijf jaar geleden de wat ongebruikelijke overstap maakte van land, krant en werkomgeving.

Ik ging van Nederland naar Belgie,
van het Binnenhof naar de Wetstraat,
en van NRC Handelsblad naar De Standaard.

In Den Haag dacht menigeen: wat gaat die man daar doen? En waarom gaat hij in godsnaam naar België? Die vraag had ik wel verwacht.

Veel Nederlanders kijken ten onrechte over Vlaanderen heen en zien zich als een ‘middelgroot land’ aan de Noordzee. Het politieke Nederland voelt zich de gelijke van Frankrijk of Duitsland. België of Denemarken worden daarentegen gezien als ‘de kleintjes’. Deze houding geeft aan dat Nederland zich groter voelt dan het is en meestal loopt het daarmee met de neus tegen de deur. Het gaat er immers niet om hoe Nederland zichzelf ziet maar om hoe anderen Nederland zien. Nederland is voor de groten in Europa een klein land en voor de andere kleinen ook een kleine. Nederland kan in Europa dus meedoen als grote onder de kleinen, maar nooit als kleine onder de groten.

Bij mijn overstap vermoedden andere Nederlanders een geldelijk motief. Ze dachten: hij heeft zeker de lotto gewonnen en gaat naar België als fiscaal vluchteling.

In België keek men natuurlijk ook vreemd aan tegen mijn komst.

Ik trof er gezichten aan waar ongeloof op stond gegrift. „Wat komt die Hollander hier doen”, zag je veel mensen, journalisten en politici, denken. Ze zeiden het niet openlijk maar het stond wel op de neuzen. Dat was weer de omgekeerde reactie van mensen uit een klein land die iemand uit een zich groot voelend klein buurland per definitie wantrouwen. Het roept vragen op.

Bij de politici kon je de gedachte lezen: „welk geheime agenda heeft die man?” Velen bleven argwanend en dachten dat mijn komst naar België paste in een samenzwering.

Anderen vonden mij een „risicofactor” omdat ik niet in de klas-sieke vakjes paste, zoals

- Vlaming, Waal of Brusselaar,
- christen-democraat, liberaal of socialist,
- klerikaal of vrijmetselaar
- en ik werkte bij een krant die, toen nog, AVV-VVK in het logo had. Maar ik ben geen Vlaming en ook geen katholiek.

Daarmee was ik moeilijker van een politieke stempel te voor-

zien. Want normaal krijg je in België zo'n stempel; je wordt ingedeeld in een hokje, en men zegt: „hij doet dat omdat hij bij die groep hoort of omdat hij met een bepaald iemand is bevriend of omdat hij zijn broer steunt.” Familierelaties en informele circuits zijn belangrijk. In dat ondoorzichtig geheel is het motief voorwerp van directe toerekening. De vermeende motieven prevaleren boven de logica van de argumenten. Het gaat er niet om wat men zegt, maar wie het zegt.

Ik kon me daar een beetje aan onttrekken, maar een etiket had ik toch. „Hij is een Hollander; niet een van ons”, klonk het.

Kortom: je stond in de binnencirkel van de Wetstraat, maar je bleef toch buitenstaander.

Ik ben geen Belg, geen Vlaming en ook geen Hollander in de strikte zin van het woord. Ik werd insider in een buurland en een beetje buitenstaander tegenover mijn eigen land.

Ik werd voor Nederlanders een 'halve Belg' en bleef voor Belgen 'een Hollander'.

Na enkele jaren word je een soort 'Nederbelg'.

Die tussencategorie kan soms van belang zijn omdat veel Nederlanders en Vlamingen elkaar niet goed kennen. Zo zijn er Nederlanders die, zodra ze in Wuustwezel over de grens rijden, denken dat alles mag wat thuis verboden is. Ze voelen zich bevrijd van het verstikkend legalisme en de publieke sociale controle.

Ze kennen evenmin het verschil tussen Vlaanderen of België. Voor hen is dat allemaal hetzelfde. De meeste Nederlanders spreken over België maar ze bedoelen Vlaanderen omdat ze Brussel en Wallonië helemaal niet kennen. Vlaanderen is anders, maar er is herkenning door de taal. In Wallonië is dat niet het geval. Nederlanders zien Walen vaak als „Belgen die geen Nederlands willen praten”.

Vlamingen kijken ook vreemd tegen Nederland aan. Ze spreken over 'Holland', ook als ze de provincies Noord-Brabant of Limburg bedoelen. 'Holland' is echter vooral de randstad. Indien een inwoner van Maastricht hoort dat hij voor een 'Hollander' wordt uitgemaakt voelt hij zich beledigd. Want het zijn vaak Hollanders die geringschattend doen over mensen van beneden de Moerdijk. Sommigen noemen Limburg en Brabant tezamen: Limbabwe.

De verwachtingen lopen sterk uiteen. De Vlaming verwacht dat de Nederlander de taalkundige en communautaire gevoeligheden van Vlaanderen kent. De Nederlander weet daar eigenlijk niet veel van en kan zich de communautaire aspecten niet eens voorstellen. Vlaanderen bevindt zich in een zeer heterogeen land en Nederland is één van de meest centralistische landen van Europa. De enige historische referenties die een Nederlander nog kan opdiepen zijn de Hoekse en Kabeljauwse twisten die in 1351 hun beslag kregen in de zeeslag bij Den Briel. De historische kennis van veel Nederlanders is té beperkt om de complexiteit van het heden te begrijpen. Een Tweede Kamerlid zei onlangs ijskoud dat Willem van Oranje in Dokkum werd vermoord. Scholieren of zelfs studenten kunnen niet de chronologie aanbrenge in de Franse Revolutie, de slag bij Waterloo en de Russische Revolutie.

Mijn komst had niets te maken dubbele agenda's, maar met de poging België te leren kennen. In de jaren tachtig was ik politiek assistent in het Europees Parlement en leefde in Brussel. Er gebeurde van alles; aanslagen van de Bende van Nijvel en gekrakeel tussen Vlamingen en Walen. Het waren de jaren van de lange staatshervormingsrondes.

Maar toch, België bleef een raadsel, want Eurocraten wonen er wel fysiek, maar niet mentaal. Veel Eurocraten zitten in een soort 'Innere Immigration': ze sluiten zich vooral van België af. Brussel is de grootste grensplaats tussen Noord en Zuid in Europa, maar niemand begrijpt er wat van. De Eurocraten onttrekken zich zoveel mogelijk van de meest Europese stad. Ze wonen als het ware op een Europese boortoren die toevallig Brussel heet. De stad en het omringende land kennen ze nauwelijks, van de ingewikkelde geschiedenis weten ze weinig, en de mensen kennen ze oppervlakkig. Ze doen niet veel moeite om België te leren kennen en eerlijk gezegd doet België ook niet veel moeite om de Eurocraten een thuisgevoel te geven.

Maar voor Nederlanders is Vlaanderen toch iets meer dan voor een Griek of Zweed. Het is het land met de vele frietkotten, de wielerklassiekers, de cafés en het lekkere eten. Men heeft er wel snel een mening over men weet er eigenlijk niet veel van. Men begrijpt het niet, omdat politiek in België plaatsvindt buiten een denkkader dat Nederlanders hanteren. België blijft voor hen een onbegrepen land, en in feite het meest dichtst bijzijnd exotisch buitenland.

En zeker voor calvinisten. Vroeger kende ik katholieken alleen van tv, zoals de serie ‘Wij Heren van Zichem’.

Paters in zwarte rokken, biechtstoelen en de Paus; het was voor ons een mystieke maar ook griezelige wereld. Wij vroegen ons af waarom de katholieken niet beseften dat ze werden onderdrukt. Ze werden immers door ultra-montaanse machten voor het karretje gespannen. Wij zagen katholieken als burgers met een heimelijk beperkte loyaliteit tegenover de Nederlandse staat.

Dat gevoel bestond niet alleen in calvinistische kring. Ook ex-premier dr. Willem Drees had zijn bedenkingen. Hij stond wantrouwend tegenover het ‘Verdrag van Rome’ omdat dit de macht van de katholieken zou versterken. Ook Nederlandse socialisten waarschuwden voor het ‘roomse gevaar’. Drees sprak over „die Italianen en die Belgen” maar over „de Britten en de Amerikanen”.

In het Europa van de Eurocratie bleef België een vreemd en onbegrijpelijk omhulsel van de Europese hoofdstad. Met de Belgische politici sprak ik dezelfde taal, maar ik begreep er niet veel van. Het ging over saucissoneren, trancheren, tricheren, chipoteren, accapareren, recupereren en het fidiliseren van de militanten. Een Brusselse politicus die een politieke tik in de maag krijgt zegt: ik ben ge-estomaceerd geworden.

Daarom verdween nooit het idee om ooit terug te keren en België van binnenuit te leren kennen. ‘Vreemde Buren’ is het verslag van een zoektocht en probeert inzicht te geven in hoe de Nederlandse en Belgische politiek verschillen, en vooral waarom.

Die verschillen in politieke cultuur merk je snel, en zeker als je met Nederland wordt geconfronteerd in België. Eind december 1995 vierde de CVP haar vijftigjarig jubileum en nodigde voor die gelegenheid Jos van Gennip uit, directeur van het Wetenschappelijk Bureau voor het CDA.

Men had een speciale feesttent ingericht voor de feestrede.

Van Gennip hield een gestoffeerd verhaal over personalisme in de politiek. Het was erg goed, maar duurde bijna een uur. Intussen sukkelde de ene CVP-minister na de andere in slaap of bestudeerde het plafond. De pers was al massaal naar de bar ver-

huisd. In de Wetstraat noemen sommigen dit het 'syndroom van Acapulco'.

Als de spreker te slaperig wordt dan zien de toehoorders achter hem nog slechts wuivende palmen en naakte vrouwen.

Langzamerhand dring je in de Wetstraat door in de kleine kamertjes waar politiek wordt gemaakt. Daar hoor je wie er samenzweert tegen wie, en wie er een schandaal aan zijn broek dreigt te krijgen.

Voormalig premier Mark Eyskens formuleerde eens enkele hoofdlijnen.

1. In de politiek kun je niemand vertrouwen, zelfs je eigen vrouw niet.
2. En journalisten zijn inktsecten die zich troosten met de gedachte dat elke politicus wordt verraden door een andere politicus, niet zelden zijn eigen partijgenoot.
3. Gelukkig hebben we in België de biechtstoel. Je kunt in de Belgische politiek een zonde begaan, het opbiechten en het zal worden vergeven. Daarna kun je weer een zonde begaan.

Als je van de Nederlandse naar de Belgische politiek gaat, moet je jezelf 'herprogrammeren'. Toen de Socialistische Partij van Willy Claes en Louis Tobback in opspraak kwam door het Agusta-schandaal dacht ik dat deze partij bij de verkiezingen zou verliezen.

Dat gebeurde niet. De militanten waren juist gemotiveerd om door te gaan. Het geld was immers niet voor villa's of zwembaden gebruikt, maar voor de partij. En dat was een goede bestemming. De partijleden liepen niet weg, terwijl veel kiezers dachten; andere partijen zullen het ook hebben gedaan, want we doen het allemaal. De kiezers vonden het zielig voor de socialisten dat ze tegen de lamp waren gelopen. Ze waren niet schuldig maar hadden gewoon brute pech.

Dus wie van Den Haag naar Brussel gaat, overschrijdt de cultuurgrens tussen Rome en de Reformatie. Men moet van antenne veranderen. Sterker zelfs: men moet een andere mentale programmering instellen. Dat wil zeggen op een andere manier werken, anders gaan denken. Want politiek wordt niet bedreven via rapporten en het groot moreel gelijk, maar indirect via de zijwand.

In Den Haag is er een zekere scheiding tussen media en politici. Een journalist die zegt dat hij bij een bevriend politicus op de verjaardag is geweest, wordt vreemd aangekeken alsof hij iets onethisch heeft gedaan. In de Wetstraat is er een symbiose van media en politiek. Het is juist een 'pre' als je met veel politici goed bent bevriend. Toen ik in Nederland vertelde dat ik ooit met Herman De Croo in Michelbeke was gaan paardrijden, kreeg ik direct het odium van verrader.

De Belgische openheid is relatief. Als je in de Wetstraat een schandaal op het spoor komt, moet je daar niet meteen over berichten. Nee, het is veel beter als je de betrokken politicus laat weten dat jij het weet.

Dat is voldoende.

Als je dat doet, dan heb je de Florentijnse kamerpolitiek begrepen. In de politieke cultuur van Nederland en België bestaat er het verschil tussen Haagse domineesgelyk en de Brusselse kloosterintriges.

Er gaat voor een Nederlander in de Belgische politiek een wereld voor je open. De macht ligt niet in het parlement. Het is een arena - een Bühne - voor de show. In de kleine kamertjes ligt de macht, niet zelden de wurgkamertjes waar coulissen moordenaars zich schuil houden.

Dit gold voor de vroegere rooms-rode coalities maar net zo goed voor de huidige paars groene regering. De mechanismen van de macht veranderen niet zo snel omdat de volksaard en de constanten zoals de vele partijen, de complexiteit van België niet snel veranderen. Men kan dus doen alsof alles anders is, maar dat betekent niet dat het werkelijk is veranderd.

Om dit aan te tonen wilde ik graag enkele citaten voorlezen uit de verzamelde Burgermanifesten van Guy Verhofstadt.

In het eerste Burgermanifest zegt hij over politiek en media verpakking: „Het politiek theater lijkt soms op cabaret maar moet alleszins dienen om de identiteit van de ware machthebbers – die in werkelijkheid een oligarchie vormen – te camoufleren. De kiezer moet niet worden overtuigd maar verleid. Er wordt dus weinig over programma's gepraat want dat vergt uiteenzettingen maar veel over losse waarheidjes die de waarheid niet raken. In plaats van over visie heeft men het over beleid. Congressen, af-

fiches, mediastunts moeten de inhoud doen vergeten en de verpakking doen glanzen.”

Dit citaat stamt uit januari 1991. Is er veel veranderd? Is het niet zo dat de huidige premier nog veel serieuzer naar de glanzende verpakking kijkt dan zijn voorgangers? Ik noem alleen maar de naam Slangen.

In het Tweede Burgermanifest zegt hij in juni 1992: „België is op sterven na dood. Dat is resultaat van de tientallen communautaire en institutionele compromissen en politieke koopjes die sinds 1970 werden besloten.”

Is het niet zo dat in de paars groene coalitie compromissen net zo noodzakelijk blijken als in vroegere regeringen? Het antwoord is ja. Want België kan niet leven zonder compromissen. Meer dan velen lief is, voert men een CVP-beleid, zonder CVP.

Dat maakt de politiek mistig maar zo zit het land en de volksaard nu eenmaal in elkaar. In de Belgische politiek zit er ook altijd een addertje onder het gras. Vaak denk je een verhaal te hebben. Maar je hebt het zelden rond. Er zijn altijd dingen die je niet weet, die verborgen blijven. Een politicus sprak me eens vaderlijk toe:

„Meneer Eppink, in het begin kunt U nog veel schrijven, want U weet weinig. Maar na verloop van tijd weet U veel, en kunt U weinig schrijven.

En vanuit het buitenland ga je ook Nederland anders zien. Soms ben je verwonderd en zie je als buitenstaander hoe de Nederlandse politiek worstelt met kwesties, zoals Srebrenica; hoe men wikt en weegt tussen ideaal en ruwe werkelijkheid.

En soms is het pijnlijk. Nederland dat zich op de borst klopt voor zijn openheid blijkt net zomin als België in staat om de eigen vuile was te reinigen. Veel zaken na de val van Srebrenica werden verzwegen, gecensureerd en ook gesaboteerd. De Tweede Kamer organiseerde de voorbije jaren over veel thema's parlementaire enquêtes. Maar dan ging het meestal over procedures. Nooit over het zelfbeeld.

Want zielkundig zelfonderzoek kan Nederland even goed en, vooral even slecht, als andere landen. Op de vraag waarom er in Nederland toch zoveel Joden zijn vervoerd naar de concentratiekampen rustte jarenlang een taboe. Het was koningin Beatrix

die in 1995 tijdens een staatsbezoek aan Israël het taboe brak. Nederland wierp zich altijd op als de grote verdediger van de Joden. Historisch klopt dat niet helemaal.

De Nederlanders hadden, net als de Fransen en de Zwitsers, nogal wat dingen verdrongen. Jarenlang was er in Nederland te horen: „Die Belgen, ja die hebben veel gecollaboreerd.” In Nederland heeft bijna elke gemeente een ‘verzetsmuseum’. Maar de naar verhouding grootste niet-Duitse SS-eenheden voor het Oostfront bestond uit Nederlanders. Dat hoorde je niet. Als kind groeide je na de oorlog op met het idee dat Nederland synoniem was aan verzetsland.

Het historisch bijkleuren is de afgelopen twintig jaar erger geworden. In Nederland kun je nu nog een oorlogsverleden krijgen, of een verzetsverleden opeisen, ook al ben je ver na de oorlog geboren. Het aantal verzetsstrijders was groot; vooral na de oorlog. En kinderen van NSB’ers werden nagewezen voor het gedrag van hun ouders. Collaboratie bleek, net als de zonde, eeuwig en erfelijk. De Tweede Wereldoorlog is de grootste gebeurtenis in het collectieve geheugen van Nederlanders, en met een zelfbeeld, gebaseerd op zelfbedrog. Elke generatie groeit op met een oorlogsherinnering die is aangepast aan de eigen tijd, met de gevoelens en criteria van later.

Want er valt wel wat te relativeren. Nederland heeft Anne Frank als symbool geannexeerd, en wellicht voor een deel terecht. Maar de voorzitter van de Duitse Joden, Ignasz Bubis, zei in 1998 te Amsterdam:

„Anne Frank wurde auch von einem Holländer verraten”. Toen was het even stil in de zaal.

In Nederland is de schuldvraag vaak belangrijker dan de oplossing. Ik herinner me tijdens vergaderingen bij de NRC hoe er wel eens eindeloos werd vergaderd als er ergens een ‘fout’ was gemaakt. De vergadering liep ongemerkt uit op de vraag: wie heeft de schuld, of wie heeft de zwarte piet. En iedereen probeerde daarvan weg te draaien. De Engelsen noemen dit „allocate blame”.

Het verschil merkte ik toen ik overstapte naar De Standaard waar gisteren, gisteren was. Ooit werd me gevraagd om een samenvatting te maken van het verkiezingsprogramma van de CVP. Dat was bij de verkiezingen van 1995.

Ik vroeg het programma op en publiceerde de samenvatting. Maar ik had niet gemerkt dat dit het verkiezingsprogramma was van de verkiezingen in 1991, dus vier jaar eerder.

Ik dacht de volgende dag dat ontslag zou volgen.

Maar het gekke was: niemand had het gemerkt.

En toen ik het later opbiechtte zei men: „Allez het is gebeurd, we werken verder aan de krant van morgen”. Niemand had het gemerkt dus waar is het probleem?

In Nederland is dat ondenkbaar. Ook al heeft niemand het gemerkt: het probleem blijft!

In Nederland verhindert de schuldvraag zelfs een oplossing. De afhandeling van het drama Srebrenica is niet een bedrijfsongeval. Het is het gevolg van een mentaliteit, waarbij men zichzelf systematisch moreel opwaardeert en anderen degradeert. Men overschat steeds zichzelf en onderschat de omstandigheden.

Nederland moet durven erkennen dat het, en zeker als het internationaal optreedt, niet de lichtbaken van beschaving is zoals men zelf vaak denkt. Nederland is een land zoals de andere landen, met dezelfde fouten en dezelfde gebreken.

In Nederland zie je vooral een land dat probeert zich goed te organiseren, bijna als het spiegelbeeld van het Belgisch anarchisme. Alles wordt ook gedrongen in een allesomvattend bestemmingsplan. Want alles heeft een bestemming. Dat is het gevolg van het legalisme en de afsprakenmaatschappij.

Het liberale kamerlid Herman De Croo - de politicus die het grootst systeem heeft aan dienstbetoon - zei ooit tegen me: in Nederland zou ik nooit kunnen of willen wonen. Die bureaucratie, dat centralisme. Verschrikkelijk.”

En daarop zei hij: „Ik ben wel eens bij Nederlanders van stand op bezoek geweest en dacht in de anti-chambre te staan. Maar het bleek hun huiskamer te zijn. Zo klein allemaal”.

De Croo heeft gelijk. Nederlandse politici wonen in rijtjeshuizen. In Nederland wordt een politicus met een grote villa verdacht van zakkenvullerij. Hij woont het liefst gewoontjes. In België is dat precies andersom. Als een politicus in een rijtjeshuis woont, denken de mensen: „Dat moet een slecht politicus zijn want hij kan voor zichzelf niets regelen. En als hij dat niet kan, kan hij

ook niets doen voor mij.” Dus wonen de meeste Belgische politici in een groot huis, als bewijs van politiek vermogen.

De Croo woont ruim, inclusief zijn enorme kelder van het dienstbetoon. Hij is dan ook kampioen-voorkeurstemmen, en zelfs de nonnen stemmen er liberaal.

De Nederlander denken: wat een sjoemelaar!

De Croo's streekgenoten zeggen: dat is een goed politicus!

„Als hij zoiets gedaan kan krijgen, kan hij ook iets doen voor mij.”

De publieke opinie in Vlaanderen is namelijk schizofreen. Men wil vaste regels en afspraken die voor iedereen gelijk zijn, maar men wil ook een achterpoortje voor zichzelf. Men wil het liefst de voordelen van een eenduidig formeel kader, met strenge regels en wetten. En de voordelen van het particularisme. Men wil kortom alle voordelen tegelijk.

De meeste Vlamingen vinden dat het afgelopen moet zijn met bouwen naar eigen goeddunken. Er moeten vaste regels komen. Maar als er dan wat gebouwen-zonder-bouwvergunning worden afgebroken vind men de overheid bemoeiziek.

Nederlanders zijn regelneven; de Vlamingen beginnen het te worden. De Vlaamse overheid verordonneert het ene decreet na het andere. Dat deed de Belgische overheid ook altijd, met vele wetten. Toch was er een verschil. Er waren Belgische wetten die het ene zeiden en er waren ook wetten die het tegenovergestelde zeiden. Zo leefde de Belg vanzelf in overeenstemming met de wet, al wist hij niet altijd welke. Eigenlijk vonden veel mensen dat wel prettig zo. Want de burger zag de overheid als een binnenlandse bezetter en als die bezetter wat morsig was, viel die bezetting eigenlijk best wel mee.

De wisselwerking tussen Nederland en België levert vaak vreemde paradoxen op. Nederland staat bekend voor zijn 'openheid', en België voor zijn verborgen wereldjes. Maar Belgen doen of zeggen soms iets openlijk wat Nederlanders het liefst verbergen.

Dit is het essentiële verschil in hiërarchie tussen België en Nederland. Tussen beide landen loopt de Moerdijk als Europese cultuurgrens, tussen Noord en Zuid. Het Noorden beroept zich

op inspraak en afspraak; het Zuiden op gezag en autoriteit. België kent een gezagscultuur en Nederland pretendeert een inspraakcultuur te hebben. Dat laatste is maar deels waar.

België hecht aan hiërarchie. Het is altijd ‘meneer de directeur’, ‘meneer de burgemeester’ of ‘meneer de eerste minister’. Naar buiten toe conformeert men zich aan gezag, maar dat wil niet zeggen dat men doet wat het gezag zegt.

Na het eerbetoon laat het gezag alles het liefst over aan medewerkers en die moeten het zelf maar uitzoeken. Dat levert ingewikkelde structuren op, die gemeen hebben dat er amper structuur is. Werken is dus improviseren, en mondt uit in plantrekkerij. De Belgische gezagscultuur is relatief, want het is gericht op uiterlijk vertoon. Dat is een Latijnse inslag want in landen als Italië en Spanje zal het gezag zich ook sterk opdringen in uiterlijkheid. Maar na de hoogmis van de staat zoekt men het zelf maar uit. Het is in de vorm formeel en strak, maar in de materie vaak informeel en egalitair.

In de politiek ziet men dat ook. Als er een groot probleem is organiseert men in Brussel een ‘Staten-Generaal’. Alle hoge heren komen samen en leggen een plechtige verklaring af. Daarna gaat ieder zijns weegs, en interpreteert iedereen de verklaring op zijn wijze. Daarom is in België de formaliteit vaak erg stijf, maar de receptie heel gezellig. Zelfs op het Hof heb je gezellige recepties, zoals die van de gestelde lichamen.

Voor de Nederlander: dat is de nieuwjaarsreceptie van het Koninklijk Paleis.

Toen ik in Nederland een keer zei dat ik naar de receptie van de gestelde lichamen was geweest, dacht men dat ik een bijeenkomst van chirurgen had bezocht.

In Nederland wordt hiërarchie besmuikt, of zelfs ontkend. Een directeur spreek je aan met de voornaam en je doet net of iedereen gelijk is. Het is allemaal van „oude jongens krentenbrood”. Het regent inspraak, discussie en tal van overleggrondes. De vorm is egalitair.

Of het nu gaat om de aanleg van een spoorweg, autoweg of dijkverzwaring. Het duurt soms jaren. Niet omdat het bouwen zolang duurt, maar omdat iedereen zijn zegje moet kunnen doen. Althans, hij moet de indruk hebben dat hij zijn zegje kon

doen. Want uiteindelijk wordt het Haagse besluit wel uitgevoerd. Iedereen die in de Betuwe woonde, was tegen de spoorlijn. Iedereen had inspraak, maar hij komt er gewoon.

Als puntje bij paaltje komt is er een baas, en vaak een blauwdruk. Maar het machtswoord wordt verbaal gecamoufleerd. Je zegt in Nederland niet: „ik heb besloten”. Dat klinkt autoritair en dat is een vies woord.

Men zegt: „wij hebben samen met elkaar besloten.” Het wordt voorgesteld als een groepsproces. De Nederlander voelt de machtsverhouding wel aan want hij zal zich conformeren aan dit besluit, maar het hiërarchisch karakter ervan wordt gecamoufleerd, met het woord ‘samen afgesproken.’ Het is dus net of iedereen het spontaan met elkaar eens is, maar in feite heeft de baas beslist.

Dat besluit, annex de afspraak, is ook star en kan moeilijk worden veranderd. In Nederland is een afspraak een argument; en in Vlaanderen slechts een tijdelijk arrangement.

Alles kan veranderen als de omstandigheden veranderen.

In Nederland mag je de president-directeur van Philips misschien bij zijn voornaam noemen, maar als Cor Boonstra het bedrijf wil verhuizen van Eindhoven naar Amsterdam heb je de keus tussen: meegaan, of weggaan. Cor is Cor, maar Cor is wel de baas.

Nederland is dus een land van doen alsof. Hollanders doen zich individualistisch voor, zoals vrijgevochten burgers maar in hun hart zijn ze kuddedieren. Er is een groepsgeest, een conformisme en uiteindelijk een groepsdwang. Je moet vinden wat “wij” vinden. Dat maakt Nederlanders zeer gevoelig voor „groepsdenken” en voor politieke correctheid die typerend is voor van oorsprong protestantse maatschappijen. Tijdens de secularisering is het geestelijk kader van de kerk vervangen door een intellectueel politiek normenpatroon waaraan iedereen, ten minste, lippendiensten moet bewijzen. Het protestantisme kent immers één waarheid. In een seculiere maatschappij oefent politiek correct gedrag de waardendruk uit die vroeger van de kerk kwam. Nederland is een land van Calvinisten, zonder Calvinijn. In de zogenoemde vrijgevochten samenleving van Nederland heerst dus een dwingend normenpatroon en alles daarbuiten staat buitenspel.

Nederlanders hebben daarbij een sterk collectieve identiteit. Ze weten wie ze zijn en dragen hun 'zijn' uit.

In andere landen noemt men dat vaak nationalisme. Alleen, Nederlanders willen dat niet toegeven en dekken het toe. Het is niet politiek correct, het is „eng”.

De Vlaming is het tegenovergestelde. Hij doet zich voor als geïnteresseerd en gezagsgetrouw, en betoont zijn trouw aan het collectieve. Maar hij denkt altijd; hoe kom ik hier onderuit! Hij is een geboren staatsverlater, een ontwijker, een overleveraar. De kans is groter dat U met een Vlaming de bezetting overleeft dan dat U met een Nederlander de oorlog wint.

Nederlanders vinden ook vaak dat Belgen nationalistisch zijn, en de Nederlanders zelf zijn het niet. Iedereen die aanhangers van het Nederlands elftal ziet, weet beter. In Europa is er geen land zo nationalistisch als Nederland en Frankrijk. Beiden landen sluiten zich op in een „nationale cocon” die is afgelijnd en begrenst. Beide landen ontlenen een vorm van chauvinisme aan die cocon. Ook hier is er weer een verschil. Nederland kent een moraal nationalisme en Frankrijk een staatsnationalisme. In Nederland valt de natie niet samen met de staat terwijl in Frankrijk 'nation' en 'état' samengaan. Nederland is een handelsnatie die overzee kijkt en internationale bedrijven opbouwde. Frankrijk zag de staat als beschermer van de natie en heeft daarom mentaal moeite met bijvoorbeeld privatisering. Dit schept het gevoel alsof er iets uit handen wordt gegeven, of voedt het idee dat anderen de kroonjuwelen van de natie kunnen afpakken.

Nederland ziet Oranje-fans slechts als onschuldige voetballiefhebbers die zich goed vermaken, en gezellig 'feest vieren'. Dat zij alles oranje verven heeft volgens Nederlanders niets te maken met nationalisme maar is slechts een uiting van spontaneïteit.

Maar toch, onderhuids woelt er nationalisme, en zelfs bij het Oranje-elftal zie je die elementen in gecomprimeerde vorm terug. Oranje is als het ware het visitekaartje voor het zelfbeeld van veel Nederlanders: multicultureel en tolerant, degelijk en samba-dansend. Het is daarmee het zinnebeeld van een politiek correcte samenleving. Nederlanders zien in een overwinning van Oranje een vleugje van het oude natiegevoel. Ze krijgen even het gevoel groot te zijn, weer even een wereldmacht te zijn.

Daarom zingen ze: Piet Hein, zijn naam is klein en zijn daden zijn groot. Een nederlaag van Oranje, zoals bij de laatste EK tegen Italië, is daarentegen zoals de heer Dehaene me ooit vertelde „een sociologisch interessante gebeurtenis”.

Zo correct gaat het er trouwens in Oranje niet altijd aan toe. Bij het Europees Kampioenschap in 1996 bleek dat Oranje uit een wit en zwart deel bestond. Er was ruzie en zelfs aan de ontbijttafel een scheidslijn van de kleuren.

Voetballer Michael Reiziger, van Surinaamse afkomst, zei daarop:

„Ik zeg niet dat blanke mensen ons discrimineren. Het enige is dat donkere mensen in een blanke maatschappij wat harder moeten werken om hetzelfde te krijgen als blanke mensen. Wij moeten soms harder vechten voor onze plaats. Dat is niet erg. Maar als een Surinamer of een Antilliaan met een Nederlands paspoort een bank overvalt, staat in de krant dat een Surinamer het heeft gedaan. Terwijl hij eigenlijk ook een Nederlander is. Heeft het een functie te vermelden dat hij van Surinaamse afkomst is? Vaak niet. Maar maakt Patrick Kluivert een goal dan staat er niet: Kluivert, de Surinamer, scoorde weer.”

De Vlaming bevindt zich in het tegendeel. Als Oranje wint maakt dat Vlamingen afgunstig op de feestvierende buur die geen maat kent. Hij stoort zich aan diens hoogmoed en diens gevoel de beste te zijn. Verliest Oranje dan heeft men in Vlaanderen stiekem feest. Dan is de hoogmoedige buur met de neus tegen de deur gelopen. Er is geen beter vermaak dan leedvermaak. Hetzelfde gevoel bestaat in Nederland als de Duitse Mannschaft verliest. Nederlanders smullen dan voor het scherm.

Zijn Belgen dan nationalistisch? Ten eerste zijn er zoveel nationalismen of nationale identiteiten dat je niet meer weet wie wat is. Belgen hebben een schizofreen nationaal besef, of je zou kunnen zeggen een nationale identiteit die in schillen over elkaar ligt. Ze noemen zich vaak Vlaming om een goed Europeaan te zijn. Of Belg, dan Vlaming en dan weer Europeaan. De media moeten alle registers openen om een Rode Duivels-gevoel te scheppen. En als het er dan is, zakt het bij de eerste tegenslag weer in elkaar want de sceptische Vlaamse volksaard zegt: het wordt toch niets. De Vlaming zegt: het is leuk dat we meedoen.

De Nederlander zegt: tegen wie spelen we in de finale!

De Nederlander verabsoluteert zijn nationaal gevoel in Oranjeverf, zij het zonder vlagvertoon of grote militaire parades. De Belg zal wel eens met een vlag zwaaien, en houdt zonodig op 21 juli een defilé voor het Paleis. Maar hij lacht met de vlaggen en staat op 21 juli niet bij het défilé, maar op de E-40 in 'de file' naar de Kust.

Het is dus een vreemde paradox. De Nederlander ontkent z'n nationalisme maar de hele wereld ziet het. En de Belg erkent zijn nationalismen maar niemand in de wereld begrijpt wat hij bedoelt.

Nederlanders en Belgen zijn het contrast van wat zij zeggen te zijn. Dat verklaart waarom ze elkaar vaak verkeerd begrijpen terwijl ze toch dezelfde taal spreken.

Dat verklaart ook waarom de Heren van ABN-AMRO stuk liepen in België toen ze probeerden De Generale Bank over te nemen. Ze kwamen met een omvattend, groots plan dat met tromgeroef werd gepresenteerd. Elke Nederlandse manager krijgt bij de opleiding te horen dat hij 'zelfverzekerd' en 'assertief' moet zijn.

Als de Nederlandse zakenman naar Brazilië gaat of Singapore dan weet hij dat hij zich moet aanpassen. Maar België is voor hem naast de deur en hij denkt er zaken te kunnen doen zoals in Nederland.

En dat is dus niet zo. Het allesomvattend plan waarmee de Nederlander wil laten zien dat hij zich degelijk heeft voorbereid, is voor een Vlaming een 'overval'.

De Belg houdt helemaal niet van allesomvattende plannen. Hij houdt van plantrekkerij. Een paar krijtlijnen, uitgetekend aan een tafel van een Brussels restaurant, kom hem veel beter van pas. De details vult hij zelf wel in.

De Nederlander is 'zelfverzekerd', maar bij Belgen komt dat over als 'arrogant'. Dat heeft de leiding van ABN-AMRO vanaf het begin tegen gezeten. Ze kwamen naar Brussel als de John Wayne van de bankwereld.

Het assertief gedrag van Hollanders is voor veel Belgische zakenlieden hetzelfde als agressie. En dan krijg je al snel kortsluiting. De Nederlander begrijpt niet waarom de Belg toch zo wantrouwend is tegenover het mooie voorstel. En de Belg begrijpt niet waarom de Nederlander zich zo opdringt. Het akkoord springt af, hoewel men dezelfde taal spreekt. Maar misschien

moet ik zeggen: de onderhandeling liep mis, omdat men dezelfde taal sprak.

Bij onderhandelen treden Nederlanders meestal competitief op. Ze willen snel een akkoord en zijn assertief omdat ze denken dat dit een teken van kracht is. Ze lijken in dat opzicht op Britten of Amerikanen. Maar in België onderhandelt men veel liever coöperatief; men wil elkaar leren kennen, tast af, investeert tijd en bouwt een vertrouwensband op die toelaat dat men al naar gelang de omstandigheden handelt. Men kent elkaar immers. De Nederlander is gefixeerd op het resultaat, de Belg op de relatie. Opnieuw is het de grens tussen Noord en Zuid-Europa.

De twee Hollandse bankiers namen geen tijd om België en de Belgische politiek grondiger te leren kennen. Ze hadden er weinig kaas van gegeten. Dehaene ontving hen grommend en brommend, en het Hof weigerde aan het duo een audiëntie. Ze kregen zelfs de kabinetschef van de koning niet te spreken.

Grote winnaar werd Maurice Lippens van Fortis. Hij deed de koning 'De Generale in Belgische handen' cadeau op diens verjaardag. Daarop werd Lippens in de adelstand verheven, en net als zijn broer Leopold - de burgemeester van Knokke - graaf. Zo werkt dat nu eenmaal.

Toch is er nog een belangrijk verschil tussen Nederland en België. Nederland en België waren vroeger masculiene landen waar de top van de zuilen zaken met elkaar deden, zoals de heren van een Sociëteit. Nederland is in de loop der jaren een feminiene maatschappij geworden zoals de Scandinavische landen. België is net als de Latijnse landen een masculien land, maar de vervrouwelijking wordt zichtbaar. Het stemgedrag van mannen en vrouwen loopt steeds meer uiteen. Mannen letten vooral op zaken als belastingverlaging, werkgelegenheid, minder files. Vrouwen zijn gevoelig voor zorgzaken zoals onderwijs, gezondheidszorg en voor het voorkomen van de kandidaat. Is hij een leuke man? Vrouwen zijn vreemd genoeg kritischer voor vrouwen in de politiek dan voor mannen. In het algemeen kan men zeggen dat mannen meer letten op de argumenten en vrouwen op de sentimenten.

Nederland was vroeger masculien, maar de maatschappelijke ontzuiling en de emancipatie van de vrouw, hebben het land getransformeerd in een geïndividualiseerde maatschappij.

Wat betekent dat in de praktijk? Vrouwen zijn mannelijker geworden; ze willen niet alleen kinderen, maar ook een carrière. En de mannen zijn wat vrouwelijker geworden; ze zijn softer, geëmancipeerder en ze hebben het monopolie op het 'grote gelijk' opgegeven. Ze weten ook niet meer alles, want alles 'is best wel moeilijk'. Therapeutentaal is omgangstaal geworden. Toen er begin deze maand een aanvaring was in de Tweede Kamer tussen premier Kok en minister van Buitenlandse Zaken Van Aartsen beloofden beiden in het vervolg nauw samen te werken. „We hebben een uitstekend gesprek gehad. We gaan samen voorwaarts, in vertrouwen met elkaar”, aldus Kok. Van Aartsen zei: „Ik zal persoonlijk investeren in de relatie”. Dit is de taal van twee mensen die met huwelijks spanningen bij een bemiddelaar zitten. Maar het is politieke omgangstaal geworden.

Kortom: de Nederlandse vrouw is meer macho/a; de Nederlandse man meer gefeminiseerd. Dat lijkt allemaal ideaal, maar het kent ook zijn problemen.

Want het verschil tussen de geslachten wordt onduidelijk. Vrouwen manifesteren zich sterker, zoals in IJsland, Noorwegen en Finland waar zij de scepter zwaaien.

- De man moet teder zijn maar ook af en toe hard.
- Hij moet over alles kunnen praten maar ook besluiten.
- Hij moet een gevoelsmens zijn, maar ook weer diegene die doorzet.

En de Nederlandse man; hij weet het niet meer. Hij is net geëmancipeerd, doet de afwas, leest de Libelle, doet het kind de luiers voor en dan is hij weer te soft. De man moet permanent toneelspelen. Het is dus niet vreemd dat Nederlandse praatgroepen meer mannen dan vrouwen opnemen in therapie. De Nederlandse man weet niet meer wie hij is en de vrouw weet niet wat ze wil.

In Nederland is dit proces ver voortgeschreden in aansluiting op Scandinavische landen. In Vlaanderen komt het op gang, mede onder invloed van Nederland, al moet ik zeggen dat Vlaamse vrouwen meer 'vrouw' mogen zijn. In Nederland moet ze steeds meer een gehaaide macha zijn.

In Wallonië is van feminisering weinig te merken: politiek is er mannenzaak, of het nu om de PS of PRL gaat. Het is de cultuur van de kompels.

Misschien hunkeren beide geslachten weer naar duidelijke verschillen. Maar dat is nu een taboe geworden. De man die oppert dat het oude sociale rolpatroon nog niet zo slecht was, is een macho en de vrouw wordt vergeleken met Alexandra Colen. Dat smoort elk debat.

Enkele jaren geleden deed het CDA-kamerlid Hans Hillen een poging om de man-vrouw verhouding in de politiek te beschrijven. Hij gaf een interview aan 'Opzij', en was daarmee in het hol van de leeuw.

In Nederland zijn 54 van de 150 kamerleden vrouw en dat is een record. Maar Hans Hillen vindt het niets. Hij klaagt dat er te veel „pitspoezen” in de Tweede Kamer zitten.

Hij zei: „Ik ken niet veel leuke vrouwen in de politiek. Vaak zijn ze ambitieuzer, meer geharnast, humorlozer. Ze moeten altijd scoren. Met mannen kun je na een zakelijke ruzie best een glas drinken. Vergeet dat maar bij vrouwen.”

Alle Haagse pitspoezen vielen over hem heen. De CDA-top nam meteen afstand van Hillen en zei dat het kamerlid de partij geen goede dienst had bewezen.

Als je Nederland en Vlaanderen ziet, kun je steeds uitgaan van contrasten. Je ziet de gespreksgroep versus het cafe, de blauwdrukken versus plantrekkerij en argumenten versus arrangementen. Dit is het grensgebied in Europa.

Maar daartussen - in Brabant en Limburg - ligt een breed landschap, met de veelheid aan schakeringen. België is het land van de dubbele agendas en Nederland het land van doen alsof. Op het Binnenhof zie je dingen die er niet zijn en in de Wetstraat zijn er dingen die je niet ziet.

En hopelijk zien we elkaar in toekomst beter staan. En als we de culturele verschillen kennen en benoemen, dan kunnen we er ook goed mee omgaan. Dan wordt dezelfde taal, die nu nog wel eens voor mentale verwarring zorgt, een bindmiddel van allure.

Maar vooral moeten we in onze mentaliteit een ding wat meer bijschaven. De Nederlanders moeten wat minder narcist zijn over zichzelf en de Vlamingen wat minder masochist.

Er is ook een noodzaak om meer samen te doen. In het Europa van morgen wordt de Nederlandstaligheid kleiner naarmate Eu-

ropa groter wordt. Nederland en België hebben afzonderlijk weinig invloed maar samen hebben ze als grondleggers van Europese integratie wel wat te zeggen.

Om samen iets te kunnen bereiken moeten elk van één zich iets bijstellen.

- Nederland zou wat minder grootheidswaan moeten hebben en zijn juiste plaats kennen: de wat grotere onder de kleine landen.
- België zou iets minder de neiging moeten hebben te vluchten in Europees federale vergezichten om de eigen Belgische problemen te omzeilen. Problemen van nu moet men nu oplossen en niet vooruit schuiven in de hoop op verdamping in een federaal Europa. Europa is in België nu te veel de buitenband voor binnenlandse problemen.

Het interessante van de cultuurgrens is dat men juist door die verschillen sterker kan samenwerken, men heeft als het ware cultureel comparatieve voordelen. De kracht van Nederland als maritiem land is organisatiekunde en handelsgeest. De zwakte van het homogene Nederland is het gebrekkige politiek gevoel voor proportie en timing. Vaak ontbreekt inzicht in een veranderende wereld en ziet men zichzelf te veel als maatstaf voor anderen. Nederland is in de wereld van nu niet de regel maar de uitzondering.

In België is het andersom. Het continentaal gerichte België blinkt niet uit in een planmatige aanpak maar door creativiteit en een juist inzicht in proportie en timing. Waar Nederlanders met de vlag voorop de mist ingaan, regelt België de kwestie rustig tussen pot en pint. Mentale flexibiliteit is de sterkste kaart van Vlaanderen en België.

In elk land is de sterkste kaart immers het product van de eigen omgeving. In Nederland wonen velen op een klein gebied en in België huizen vele culturen in één land. Zou men de kaarten wisselen dan zou dit een ramp zijn. Indien men Nederland regeert met Belgische soeplesse zou het land voor de helft onder water komen te staan en als men België zou regeren met Hollandse rigiditeit zou het al lang zijn gebarsten.

In het Europa van morgen gaat het erom op het juiste moment met de juiste voorstellen te komen. In plaats van elkanders zwakten te versterken zou men elkanders sterktes moeten com-

bineren. Men komt heel ver als de Vlamingen de organisatie overlaten aan de Nederlanders en de Nederlanders de omvang, de presentatie en de timing van het voorstel overlaten aan de Vlamingen. Nederland en Vlaanderen hebben samen aan de monding van de grote rivieren een Bruto Nationaal Product dat groter is dan van het totaal van de twaalf landen die tot de Europese Unie willen toetreden. Dat is toch een opmerkelijk gegeven.

De bundeling van sterkten kan deze Nederlandstalige aanlegsteiger van Europa, de toegangspoort tot het Continent, meer invloed geven dan geografie en demografie doen vermoeden.

Dank U voor uw aandacht.

DE PACIFICATIELEZINGEN TE GENT V.Z.W.

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Dr. Albert H. van den Heuvel**
HET IDEOLOGIELOZE TIJDPERK
- 1982 **Dr. Dirk Dolman**
HET PARLEMENT ALS PACIFICATIE
- 1983 Prof. em. Dr. Edward Schillebeeckx
VREDE DOOR GERECHTIGHEID
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
WORTELS VAN EEN MISVERSTAAN
- 1985 **Dr. Johannes G.C.A. Briels**
DE ZUIDNEDERLANDSE IMMIGRATIE OMSTREEKS
1572-1630
EEN VERGETEN BLADZIJDE UIT DE GESCHIEDENIS
VAN DE NEDERLANDEN
- 1986 **Hella S. Haasse**
DE LAGE LANDEN EN HET PLATTE VLAK
KANTTEKENINGEN BIJ EEN GEMEENSCHAPPELIJKE
LITERATUUR
- 1987 **Prof. Dr. Han Entzinger**
IMMIGRATIE EN PLURALISME
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
DE NEDERLANDSE FILM
- 1989 **Jan Hoet**
DE KUNST ALS WAARDE VAN MORGEN
- 1990 **Maarten Mourik**
CULTURELE COËXISTENTIE IN EUROPA
DE NOODZAAK VAN EEN NIEUWE PACIFICATIE
- 1991 **Geert van Istendael**
EN BELGIE HEEFT VLAANDEREN GEMAAKT
- 1994 **Greetje van den Bergh**
TUSSEN HANDHAVEN EN VERDWIJNEN
HET NEDERLANDS IN EEN EENWORDEND EUROPA

- 1995 Prof. Mr. Dr. Cees Fasseur**
VERBITTERING EN VERZOENING
NEDERLAND EN ZIJN KOLONIALE NALATENSCHAP
- 1996 Prof. Dr. Herman Balthazar**
BRABANTSE EN HOLLANDSE PATRIOTTEN
DE REVOLUTIETIJD IN NOORD EN ZUID, EENDER EN
ANDERS
- 1997 Jérôme L. Heldring***
PACIFICATIE VAN EUROPA?
- 1999 Prof. Em. Eric Suy**
PROLEGOMENA VOOR EEN PACIFICATIE TUSSEN DE
VOLKEREN
- 2000 Derk-Jan Eppink**
OVER DE MOERDIJK CULTUURKLOVEN IN EUROPA

In 1989 en 1991 werd de lezing te Terneuzen georganiseerd.

In 1996 werd de lezing te Leiden georganiseerd.

In 1999 werd de lezing te Dordrecht georganiseerd.